

Χαρακτηριστικά της παιδικής προσωπικότητας, όπως παρουσιάζονται στη φυσική γλώσσα των γονέων

ΗΛΙΑΣ ΜΠΕΖΕΒΕΓΚΗΣ
ΒΑΣΙΛΗΣ ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΣΟΦΙΑ ΜΟΥΡΟΥΣΑΚΗ
Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το άρθρο αυτό παρουσιάζει τα πρώτα δεδομένα από το ελληνικό μέρος ενός διεθνούς ερευνητικού προγράμματος για τη μελέτη της παιδικής και εφηβικής προσωπικότητας, όπως την αξιολογούν οι γονείς. Τετρακόσιοι πενήντα οκτώ (458) πατέρες και μητέρες παιδιών 3, 6, 9 και 12 ετών, σε ελεύθερη συνέντευξη, περιέγραψαν τα χαρακτηριστικά προσωπικότητας/συμπεριφοράς των παιδιών τους. Οι περιγραφικοί όροι (επίθετα ή φράσεις που περιγράφουν ένα χαρακτηριστικό) κατηγοριοποιήθηκαν σε 13 εννοιολογικές κατηγορίες, από τις οποίες οι πέντε πρώτες (εξωστρέφεια, προσήνεια, ευσυνειδησία, συναισθηματική σταθερότητα και πνευματική καλλιέργεια) αντιστοιχούν στους πέντε γνωστούς («μεγάλους») παράγοντες της ενήλικης προσωπικότητας, ενώ οι υπόλοιπες οκτώ (8) εκπροσωπούν χαρακτηριστικά της παιδικής προσωπικότητας γνωστά από την εξελικτική βιβλιογραφία (ανεξαρτησία, ωριμότητα, σωματική υγεία, ρύθμιση καθημερινών λειτουργιών, συμπεριφορά σύμφωνη προς το φύλο, σχολική επίδοση, επιθυμία για σωματική επαφή και οικογενειακές σχέσεις). Περίπου 80% των γονεϊκών περιγραφών αφιερώθηκε στους πέντε «μεγάλους» παράγοντες της προσωπικότητας. Παρατηρήθηκαν αξιοσημείωτες εξελικτικές διαφορές από ηλικία σε ηλικία, που αποτελούν ένδειξη των αναπτυξιακών αναγκών και στόχων κάθε ηλικίας. Τα αποτελέσματα γενικώς θεωρούνται ότι ευνοούν την ερμηνεία της συνέχειας μεταξύ της παιδικής και της ενήλικης προσωπικότητας.

Λέξεις - κλειδιά: χαρακτηριστικά προσωπικότητας, «μοντέλο πέντε παραγόντων», παιδιά, έφηβοι, γονείς.

Μια ανασκόπηση των μελετών που διερευνούν θέματα της προσωπικότητας του παιδιού και του εφήβου οδηγεί σε δύο διαπιστώσεις: Πρώτον, αν εξαιρέσει κανείς παλαιότερες θεωρητικές αναζητήσεις που, ούτως ή άλλως, δεν αφορούσαν αποκλειστικά το αναπτυσσόμενο άτομο (Erikson, 1975 . Freud, 1953), η σύγχρονη έρευνα στην παιδική και εφηβική προσωπικότητα δεν έχει

να επιδείξει μια συνολική θεώρηση του θέματος που να επιδέχεται άμεσης εμπειρικής τεκμηρίωσης. Δεύτερον, οι όποιες προσπάθειες εμπειρικής διερεύνησης της αναπτυξιακής πορείας της ανθρώπινης προσωπικότητας είναι αποσπασματικές, δεν εγγίζουν το κρίσιμο πρόβλημα της δομής της προσωπικότητας και ασχολούνται με την περιγραφή, κάθε φορά, επιμέρους πλευρών της προ-

σωπικότητας του αναπτυσσόμενου ατόμου, κατά κανόνα σε επίπεδο εξωτερικής/εμφανούς συμπεριφοράς (π.χ. παιδική επιθετικότητα, φόβοι, παιδικές φιλίες, κ.τ.ό.). Έτσι, δεν φαίνεται αστήρικτος ο ισχυρισμός ότι η έρευνα στην Ψυχολογία της Προσωπικότητας δίνει την εντύπωση ότι ο άνθρωπος δεν υπήρξε ποτέ παιδί, αλλά γεννιέται ενήλικος! (Kohnstamm, Mervielde, Besevegis, & Halverson, 1995).

Από τα λίγα, ίσως, αξιοσημείωτα παραδείγματα στον επιστημονικό αυτό χώρο είναι οι έρευνες των A. Thomas και S. Chess (Thomas & Chess, 1977· 1982), οι οποίοι μάλιστα δεν χρησιμοποιούν τον όρο «προσωπικότητα» αλλά τον όρο «ιδιοσυγκρασία» (temperament), για να περιγράψουν τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, αρχικά του βρέφους και, αργότερα, του παιδιού και του εφήβου. Η συμβολή των Thomas και Chess υπήρξε διττή: Πρώτον, πρότειναν ένα θεωρητικό μοντέλο που περιγράφει τη δομή της παιδικής προσωπικότητας με εννέα (9) διαστάσεις και, δεύτερον, με βάση το μοντέλο αυτό, κατασκεύασαν ερωτηματολόγια για την αξιολόγησή της. Μάλιστα, οι ψυχομετρικές εφαρμογές αυτού του μοντέλου βρήκαν έκφραση και σε άλλα ερωτηματολόγια (π.χ. Carey & McDevitt, 1978 . Windle & Lerner, 1986). Στατιστικές αναλύσεις των ποσοτικών δεδομένων που συνελέγησαν με τα ερωτηματολόγια αυτά (ανάλυση παραγόντων) έδειξαν ότι η παιδική προσωπικότητα μπορεί να περιγραφεί με τρεις κατηγορίες/όρους: Το *εύκολο*, το *δύσκολο* και το *βραδυψυχικό* παιδί. Ωστόσο, όταν οι παραγοντικές αναλύσεις γίνονται στο επίπεδο των μεμονωμένων ερωτήσεων (items) και όχι μεταξύ των 9 διαστάσεων, οι παράγοντες που προκύπτουν είναι λιγότεροι από τις εννέα διαστάσεις των Thomas και Chess (π.χ.

Hagekull, 1994 . Presley & Martin, 1994). Έτσι, εξακολουθεί να παραμένει ως ζητούμενο μια πλήρης και ευρύτερα αποδεκτή περιγραφή της δομής της παιδικής προσωπικότητας.

Το πρόβλημα αυτό ίσως αντιμετωπίζεται, τουλάχιστο μερικώς, αν λάβει κανείς υπόψη του την έρευνα στο χώρο της προσωπικότητας του ενήλικου. Συγκεκριμένα, τα τελευταία 30 περίπου χρόνια, οι σχετικές έρευνες καταλήγουν στο κοινό εύρημα ότι η ενήλικη προσωπικότητα μπορεί αξιόπιστα να περιγραφεί με πέντε βασικές διαστάσεις/παράγοντες, που είναι: Η *εξωστρέφεια* (extraversion), η *προσήνεια/ευπροσηγορία* (agreeableness), η *ευσυνειδησία* (conscientiousness), η *συναίσθηματική σταθερότητα* (emotional stability) και η *δεκτικότητα σε εμπειρίες* (openness to experience). Είναι η, ευρύτατα πλέον, γνωστή ως θεωρία των Πέντε Παραγόντων ή το Μοντέλο των Πέντε Παραγόντων (ΜΠΠ) και, συντομογραφικά, οι Πέντε Μεγάλοι Παράγοντες - Big Five (Digman, 1990 . John, 1990).

Το θεωρητικό αυτό πρότυπο είναι πολύ πιθανό ότι μπορεί να περιγράψει και την προσωπικότητα του αναπτυσσόμενου ατόμου για τουλάχιστον δύο λόγους: Πρώτον, περιγράφει θεμελιώδεις διαστάσεις της ανθρώπινης προσωπικότητας, που είναι δύσκολο να θεωρήσει κανείς ότι εμφανίζονται ξαφνικά, μετά την ηλικία των 20 ετών. Αντίθετα, μπορεί βάσιμα να προταθεί η υπόθεση ότι το ΜΠΠ έχει ως «προάγγελους» βασικές διαστάσεις ακόμα και της βρεφικής ιδιοσυγκρασίας (Costa & McCrae, 1990), ιδιαίτερα αν υιοθετηθεί η θέση για τη συνέχεια της ανθρώπινης ανάπτυξης (βλ. Besevegis, υπό δημοσίευση). Δεύτερον, υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις από την εμπειρική έρευνα ότι το ΜΠΠ ανευρίσκεται σε παραγοντικές

αναλύσεις ερωτηματολογίων παιδικής προσωπικότητας συμπληρωμένων από δασκάλους (Digman & Inouye, 1986 . Mervielde, 1994). Ωστόσο, παραμένουν χωρίς απάντηση τρία σημαντικά ερωτήματα: (α) Πόσο επαρκές είναι το ΜΠΠ για να περιγράψει την προσωπικότητα του αναπτυσσόμενου παιδιού; Με άλλα λόγια, υπάρχει η υποψία ότι το θεωρητικό αυτό πρότυπο δεν καλύπτει διαστάσεις της προσωπικότητας που είναι γνωστό (από τη βιβλιογραφία της εξελικτικής έρευνας) ότι αποτελούν βασικά γνωρίσματα της παιδικής ιδιοσυγκρασίας (π.χ. το επίπεδο κινητικότητας). (β) Πόσο ενωρίς στη ζωή του παιδιού μπορούν να εντοπιστούν οι πέντε αυτές διαστάσεις της θεωρίας των Πέντε Παραγόντων; και (γ) υπάρχουν άλλοι, εγκυρότεροι τρόποι με τους οποίους είναι δυνατή η επιβεβαίωση της ύπαρξης των Πέντε Μεγάλων Παραγόντων στην αναπτυσσόμενη προσωπικότητα; Αξίζει να διερευνηθεί, για παράδειγμα, αν το θεωρητικό αυτό πρότυπο εμφανίζεται σε αξιολογήσεις της παιδικής προσωπικότητας από γονείς και μάλιστα, όταν οι τελευταίοι καλούνται να περιγράψουν, σε ελεύθερο λόγο, τα χαρακτηριστικά προσωπικότητας των παιδιών τους. Το άρθρο αυτό επιχειρεί να δώσει πειστικές απαντήσεις και στα τρία παραπάνω ερωτήματα.

Η παρούσα έρευνα

Η έρευνα αυτή αποτελεί μέρος, την πρώτη φάση, ενός ευρύτερου ερευνητικού προγράμματος, στο οποίο, εκτός από τον Τομέα Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, συμμετέχουν ερευνητές από πανεπιστήμια του εξωτερικού (Ολλανδία, Βέλγιο, Γερμανία, Πολωνία, Κίνα και ΗΠΑ). Σκοπός αυτού του διαπολιτιστικού προγράμματος εί-

ναι να μελετήσει την παιδική και εφηβική προσωπικότητα και να κατασκευάσει έγκυρα και αξιόπιστα ψυχομετρικά μέσα/ερωτηματολόγια για την αξιολόγησή της.

Αυτά τα ψυχομετρικά εργαλεία αναμένεται ότι θα περιλαμβάνουν χαρακτηριστικά προσωπικότητας των ενηλίκων, όπως παρουσιάζονται στο Μοντέλο των Πέντε Παραγόντων. Είναι σαφές, ωστόσο, ότι η προσωπικότητα του παιδιού και του εφήβου συντίθεται από χαρακτηριστικά και μορφές συμπεριφοράς που αποτελούν ιδιαίτερα γνωρίσματα της αναπτυξιακής περιόδου και που δεν χρειάστηκε να περιληφθούν σε μέσα αξιολόγησης της προσωπικότητας στην ενήλικη ζωή. Ένα τέτοιο χαρακτηριστικό είναι, για παράδειγμα, το «ευάγωγο» ενός παιδιού σε σχέση με τους γονείς του (manageability), η δυνατότητα δηλαδή των τελευταίων να το κατευθύνουν, να το καθοδηγούν, να το χειραγωγούν.

Ορισμένα τέτοια χαρακτηριστικά έχουν ήδη περιληφθεί σε προηγούμενες αξιολογήσεις. Για παράδειγμα, η κατηγορία «Ανεξαρτησία» (Independence) χρησιμοποιήθηκε από τον John (1990) ως ξεχωριστή κατηγορία, προφανώς διότι αντιπροσωπεύει μια έννοια που δεν καλύπτεται από άλλες -συναφείς- διαστάσεις του ΜΠΠ. Επίσης, το χαρακτηριστικό «Ρυθμική καθημερινών λειτουργιών» (Rhythmicity) αποτελεί μία από τις εννέα (9) διαστάσεις του θεωρητικού μοντέλου των Thomas και Chess. Μάλιστα, σε τουλάχιστον μία έρευνα με φοιτητές, το χαρακτηριστικό αυτό διαμόρφωσε έναν έκτο, ξεχωριστό, παράγοντα, πέραν των πέντε γνωστών (Angleitner & Ostendorf, 1994). Τέλος, η «Επιθυμία για σωματική επαφή και χάδια» (Cuddliness/Clinging behavior) έχει εμπειρικά σημειωθεί στην εξελικτική βιβλιογραφία ως ένα γνώρισμα της ιδιοσυγκρασίας του

παιδιού (Bates, Freeland, & Lounsbury, 1979). Τόσο για τις παραπάνω κατηγορίες, όσο και για άλλες που περιελήφθησαν στο σύστημα κωδικοποίησης (βλ. κεφ. ΜΕΘΟΔΟΣ) χωρίς να υπάρχει προηγούμενη ψυχομετρική/εμπειρική τεκμηρίωση (Ωριμότητα, Σωματική υγεία, Εξωτερική εμφάνιση/Συμπεριφορά σύμφωνα με το φύλο, Σχολική επίδοση και Σχέσεις στην οικογένεια), δεν είναι δυνατό να προβλεφθεί η λειτουργία τους, κατά πόσο δηλαδή θα αποδειχθεί ότι αποτελούν έγκυρες και αξιόπιστες μετρήσεις της παιδικής προσωπικότητας.

Όσον αφορά στην πηγή άντλησης των πληροφοριών για την προσωπικότητα παιδιών και εφήβων, η παρούσα έρευνα προσέφυγε στους γονείς, ως τα σημαντικότερα πρόσωπα στο περιβάλλον του παιδιού. Η μεθοδολογική αυτή επιλογή δικαιολογείται από το γεγονός ότι (α) οι δάσκαλοι, σε σύγκριση με τους γονείς, έχουν λιγότερες ευκαιρίες για παρατήρηση ολόκληρου του εύρους της παιδικής προσωπικότητας (Mervielde, 1994) και (β) η αξιοπιστία της αξιολόγησης της παιδικής προσωπικότητας από τα ίδια τα παιδιά αμφισβητείται σοβαρά (Costa & McCrae, 1990), επειδή ακριβώς τα παιδιά δεν διαθέτουν το αναγκαίο επίπεδο ωριμότητας, ούτε ένα πλήρες λεξιλόγιο, απαραίτητο για μια τέτοια ενδελεχή περιγραφή.

Αυτό που έκδηλα ξεχωρίζει την παρούσα έρευνα από άλλες συναφείς είναι ότι η αξιολόγηση της παιδικής προσωπικότητας δεν γίνεται με τη χρήση ενός από τα γνωστά ερωτηματολόγια, αλλά μέσω συνέντευξης, κατά τη διάρκεια της οποίας οι γονείς περιγράφουν σε ελεύθερο λόγο τη συμπεριφορά, την προσωπικότητα των παιδιών τους. Η υπόθεση είναι ότι αυτό που «βλέπουν» οι γονείς στα παιδιά τους είναι, τουλάχιστον εν μέρει, συνάρτηση του (α) πόσο εμφανές,

«εξέχον» είναι το συγκεκριμένο χαρακτηριστικό, (β) τι εκείνοι θεωρούν σημαντικό για το παιδί τους με βάση τις προσωπικές και κοινωνικές πεποιθήσεις και αξίες τους για ό,τι αναφέρεται στο παιδί και στην ανάπτυξη σε μια ορισμένη πολιτιστική ομάδα (Kohnstamm, Halverson, & Mervielde, 1996), και (γ) τι προσδοκούν οι ίδιοι από τα παιδιά τους με βάση το ατομικό και το οικογενειακό ιστορικό (Kohnstamm και συν., 1995).

Μέθοδος

Δείγμα

Στην έρευνα πήραν μέρος 458 γονείς, 258 (56.3%) μητέρες και 200 (43.7%) πατέρες. Οι γονείς, σε συνέντευξη, περιέγραψαν τη συμπεριφορά / προσωπικότητα 319 παιδιών, από τα οποία 77 (24.2%) ήταν 3 ετών, 82 (25.7%) ήταν 6 ετών, 82 (25.7%) 9 ετών και 78 (24.4%) ήταν 12 ετών. Η πραγματική ηλικία των παιδιών μπορούσε να αποκλίνει το πολύ μέχρι 12 μήνες από το μέσο όρο κάθε ομάδας. Έγιναν 234 (51.1%) συνεντεύξεις για αγόρια και 224 (48.9%) για κορίτσια. (Ας σημειωθεί εδώ ότι ο αριθμός των παιδιών δεν ισούται με τον αριθμό των συνεντεύξεων, διότι για το ίδιο παιδί σε ορισμένες περιπτώσεις δόθηκαν δύο συνεντεύξεις, δηλαδή και από τους δύο γονείς του). Το δείγμα προέρχεται από συνοικίες της Αθήνας και του Πειραιά και οι οικογένειες που το αποτελούν δεν είχαν πάνω από δύο παιδιά η καθεμία.

Η συνέντευξη

Όπως ήδη αναφέρθηκε, το μέσο συλλογής των ερευνητικών δεδομένων ήταν η συ-

νέντευξη. Τριάντα (30) ειδικά εκπαιδευμένοι φοιτητές, μετά από τις σχετικές συνεννοήσεις, μετέβαιναν στα σπίτια όσων είχαν δεχθεί να πάρουν μέρος στην έρευνα και έπαιρναν τις συνεντεύξεις από τους γονείς. Στις περιπτώσεις που και οι δύο γονείς ήταν πρόθυμοι να συμμετάσχουν, η συνέντευξη γινόταν με τον καθένα χωριστά, χωρίς δηλαδή την παρουσία του άλλου στον ίδιο χώρο.

Σύμφωνα με τις οδηγίες, η φοιτήτρια/ο φοιτητής έλεγε στον γονέα: *«Θα θέλαμε να μας μιλήσετε για το παιδί σας. Πείτε μας για την προσωπικότητα, το χαρακτήρα, τη συμπεριφορά του. Όπως καταλαβαίνετε, δεν υπάρχουν σωστές και λανθασμένες απαντήσεις, ούτε σημαντικές ή ασήμαντες λεπτομέρειες. Οτιδήποτε σκεφθείτε, μπορεί να είναι χρήσιμο για μας»*. Δεν επιτρεπόταν στους φοιτητές να δώσουν καμιά άλλη εξήγηση ή παράδειγμα, για να μην περιορίσουν έτσι τη σκέψη του γονέα ή να την οδηγήσουν προς κάποια κατεύθυνση. Αν κάποιος από τους γονείς μιλούσε για λίγο και μετά σταματούσε, οι φοιτητές είχαν καθοδηγηθεί να ρωτήσουν: *«Υπάρχει κάτι άλλο που θέλετε να πείτε για να περιγράψετε το παιδί σας;»*.

Όλες οι συνεντεύξεις μαγνητοφωνήθηκαν (με τη σύμφωνη γνώμη των γονέων). Οι περισσότερες από αυτές διήρκεσαν 15-20 λεπτά. Η απομαγνητοφώνηση σε γραπτό κείμενο έγινε από τους ίδιους τους φοιτητές, οι οποίοι παρέδιδαν στο τέλος τόσο την κασέτα όσο και το γραπτό κείμενο. Από το κείμενο κάθε συνέντευξης εντοπίστηκαν και καταγράφηκαν οι *μονάδες περιγραφής*, οι οποίες ορίστηκαν ως το επίθετο, ουσιαστικό, ρήμα ή και σύνθετη φράση/πρόταση που αντιπροσώπευε ένα χαρακτηριστικό/γνώρισμα του περιγραφόμενου παιδιού. Αποκλείστηκαν, ως άσχετες με την προσωπικότητα, μονάδες περιγραφής που αντιπροσώπευαν ευκαιρια-

κά αίτια συμπεριφοράς ή καθαρά σωματικές διαστάσεις/χαρακτηριστικά. Μία φράση μπορούσε να χωρίζεται σε δύο μονάδες περιγραφής, αν τα δύο μέρη ήταν ανεξάρτητα το ένα από το άλλο και απέδιδαν δύο ξεχωριστά χαρακτηριστικά προσωπικότητας. Για παράδειγμα, η φράση «του αρέσει να παίζει έξω, με τα άλλα παιδιά» περιέχει δύο χαρακτηριστικά: το πρώτο αντιπροσωπεύει «φυσική δραστηριότητα» (activity level) και το δεύτερο «κοινωνικότητα». Για κάθε συνέντευξη καταγράφηκε ο συνολικός αριθμός μονάδων περιγραφής που προέκυψε από την ανάλυση αυτή.

Η διαδικασία της κωδικοποίησης

Η κωδικοποίηση των μονάδων περιγραφής και η ένταξή τους σε εννοιολογικές κατηγορίες έγινε από δύο μεταπτυχιακούς φοιτητές, οι οποίοι ασκήθηκαν στη διαδικασία αυτή, αφού μελέτησαν τις σχετικές οδηγίες ειδικού εγχειριδίου (βλ. Havill, Allen, Halverson, & Kohnstamm, 1994).

Το σύστημα κωδικοποίησης περιέλαβε συνολικά 14 κατηγορίες: Οι πέντε πρώτες αντιπροσωπεύουν, με πολύ λίγες διαφοροποιήσεις, τους γνωστούς πέντε «μεγάλους» παράγοντες (του ΜΠΠ) και οι υπόλοιπες προστέθηκαν ως αντιπροσωπευτικές γνωρισμάτων προσωπικότητας που είναι γνωστά από τη διεθνή εξελικτική βιβλιογραφία. Αμέσως πιο κάτω παρατίθενται οι 14 κατηγορίες με αντιπροσωπευτικά παραδείγματα (θετικά και αρνητικά):

Εξωστρέφεια, με επιμέρους κατηγορίες: Κοινωνικότητα, Κυριαρχία/Ηγετικές τάσεις, Φυσική δραστηριότητα/Κινητικότητα: «Είναι πολύ κοινωνική», «συνεσταλμένο παιδί», «θέλει πάντα να είναι αρχηγός», «κά-

νει ό,τι κάνουν οι άλλοι», «ζωηρό παιδί», «δεν του αρέσει η δράση».

Προσήνεια/Ευπροσηγορία, με επιμέρους κατηγορίες: Τάση για βοήθεια στους άλλους, Δυνατότητα να ελέγχεται/καθοδηγείται, Τιμιότητα/Φιλαλήθεια: «Πρόθυμο να προσφέρει», «εγωιστής», «πειθαρχημένο παιδί», «ατίθασο», «δεν του αρέσει η αδικία», «λέει ψέματα».

Ευσυνειδησία, με επιμέρους κατηγορίες: Προσεκτικότητα/Τάξη, Αξιοπιστία/Εμμονή, Επιμέλεια/Ζήλος: «Πολύ τακτικό παιδί», «ακατάστατο», «εχέμυθο, έμπιστο», «προδίδει τους άλλους», «ευσυνειδητο, εργατικό», «αμελής, τεμπέλης».

Συναισθηματική σταθερότητα, με επιμέρους κατηγορίες: Συναισθηματική αντιδραστικότητα, Αυτοπεποίθηση, Άγχος/Φόβοι: «ήρεμο παιδί», «νευρικό, απότομο», «έχει εμπιστοσύνη στον εαυτό του», «έχει ανασφάλειες», «πολύ φοβισμένο», «δεν αγχώνεται ιδιαίτερα».

Νόηση/Πνευματική καλλιέργεια, με επιμέρους κατηγορίες: Δεκτικότητα σε εμπειρίες, Ενδιαφέροντα, Ευφυΐα: «Περίεργη για άγνωστα πράγματα», «φοβάται καθετί καινούργιο», «του αρέσει το τραγούδι», «δεν έχει χόμπι», «πολύ έξυπνο παιδί, εύστροφο», «αργό».

Ανεξαρτησία: «Φροντίζει μόνο του τον εαυτό του», «εξαρτάται πολύ από μας».

Ωριμότητα: «Ωριμο για την ηλικία του», «επιπόλαιο, αντιδρά σαν μωρό».

Σωματική υγεία/Ασθένεια: «Έχει/Δεν έχει προβλήματα υγείας».

Ρύθμιση καθημερινών λειτουργιών: «Τρώει απ' όλα», «δύσκολα σηκώνεται από το κρεβάτι».

Εξωτερική εμφάνιση/Συμπεριφορά σύμφωνα προς το φύλο: «Προσέχει πολύ το ντύσιμό της/του», «έχει ατημέλητη εμφάνιση».

Σχολική επίδοση: «Αγαπάει πολύ το scho-

λείο», «δεν είναι καλός/-ή μαθητής/-τρια».

Επιθυμία για σωματική επαφή: «Χαδιάρης/-α», «απόμακρο, δεν επιδιώκει τη σωματική επαφή».

Οικογενειακές σχέσεις, με αδελφια και γονείς: «Έχει καλές σχέσεις με τα αδελφια του», «ζηλεύει τον αδελφό του».

Ασφαείς περιγραφές: «Τέλειο παιδί», «φυσιολογικό παιδί»

Η αξιοπιστία της κωδικοποίησης κινήθηκε σε υψηλά επίπεδα: Απόλυτη συμφωνία μεταξύ των δύο κριτών στην κατηγοριοποίηση 400 τυχαία επιλεγμένων μονάδων περιγραφής παρατηρήθηκε στο 91,25% των περιπτώσεων.

Ευρήματα και Συζήτηση

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται δεδομένα για τις διαφορές στην περιγραφή της παιδικής προσωπικότητας από γονείς, σε συνάρτηση με την ηλικία του παιδιού. Οι διαφορές αυτές ελέγχθηκαν στατιστικά με το χ^2 (για ποσοστά).

Διαφορές ηλικίας

Κατηγορίες I-V. Όπως φαίνεται από τον Πίν. 1, τα χαρακτηριστικά του παιδιού που καταλαμβάνουν περίπου το 80% των γονεϊκών περιγραφών ανήκουν στις γνωστές διαστάσεις προσωπικότητας, δηλαδή τους Πέντε Μεγάλους Παράγοντες. Αυτό, μάλιστα, ισχύει σχεδόν με τον ίδιο τρόπο σε όλες τις ηλικίες, με μια μικρή αύξηση από τα 3 έτη (80%) στα 12 έτη (82.2%). Οι δύο πρώτες κατηγορίες συνεισφέρουν το 50% όλων των μονάδων περιγραφής των γονέων.

Με άλλα λόγια, οι γονείς, όταν περιγρά-

Πίνακας 1

Ποσοστά μονάδων περιγραφής που έδωσαν οι γονείς για τις τέσσερις ηλικίες παιδιών στις πέντε μεγάλες κατηγορίες χαρακτηριστικών προσωπικότητας

Ηλικία (έτη)	3 %	6 %	9 %	12 %	p	Σύνολο %
I. Εξωστρέφεια	28.1	25.5	25.4	23.2	0.01	25.4
α. Κοινωνικότητα	14.7	15.5	12.5	13.9	0.03	14.0
β. Κυριαρχία/Ηγετικές τάσεις	5.9	3.6	5.5	4.6	0.002	4.9
γ. Δραστηριότητα/Κινητικότητα	7.6	6.4	7.4	4.7	0.000	6.5
II. Προσήγεια	25.4	24.1	24.1	26.2		25.0
α. Βοήθεια στους άλλους	12.6	10.7	11.8	13.9	0.01	12.3
β. Δυνατότητα να καθοδηγείται	12.3	11.9	10.7	9.8	0.05	11.1
γ. Τιμιότητα/Φιλαλήθεια	0.5	1.5	1.6	2.5	0.000	1.6
III. Ευσυνειδησία	3.7	9.2	13.8	15.6	0.000	11.0
α. Προσεκτικότητα/Τάξη	1.7	3.2	3.4	4.6	0.000	3.3
β. Αξιοπιστία/Εμμονή	-	0.2	0.2	0.6	0.001	0.3
γ. Επιμέλεια/Ζήλος	2.0	5.7	10.3	10.3	0.000	7.4
IV. Συναισθηματική Σταθερότητα	8.5	9.3	9.6	8.0		8.9
α. Συναισθηματική αντιδραστικότητα	6.1	7.1	6.4	6.4		6.5
β. Αυτοπεποίθηση	0.8	1.0	1.9	1.1	0.004	1.3
γ. Άγχη, φόβοι	1.6	1.1	1.3	0.5	0.002	1.1
V. Νόηση/Πνευματική καλλιέργεια	14.3	12.5	10.1	9.2	0.000	11.3
α. Δεκτικότητα σε εμπειρίες	4.7	3.0	2.8	2.3	0.000	3.1
β. Ενδιαφέροντα	3.0	3.5	3.2	3.0		3.2
γ. Ευφυΐα	6.7	6.0	4.1	3.9	0.000	5.0
Σύνολο πέντε κατηγοριών	80.0	80.6	83.0	82.2		81.6

φουν τα παιδιά τους, αφιερώνουν κατά μέσο όρο τις μισές φράσεις/επίθετα στην «εξωστρέφεια» και την «προσήγεια». Είναι πολύ πιθανό ότι τα δύο αυτά χαρακτηριστικά προσελκύουν την προσοχή των γονέων ως τα δύο κεντρικότερα γνωρίσματα της αν-

θρώπινης προσωπικότητας. Αρκεί να σκεφθεί κανείς ότι η εξωστρέφεια και η προσήγεια εκδηλώνονται με τον πιο εμφανή και άμεσο τρόπο στην καθημερινή ζωή του παιδιού, ιδιαίτερα δε στις διαπροσωπικές του σχέσεις με γονείς και συνομηλίκους. Με

όρους «αντίληψης προσώπου» (person perception) της Κοινωνικής Ψυχολογίας, είναι πιθανό ότι τα δύο αυτά χαρακτηριστικά εκπέμπουν πληθώρα αντιληπτικών ερεθισμάτων (Funder & Sneed, 1993), τα οποία (ερεθίσματα) έχουν τέτοια ποιότητα που τους επιτρέπουν να γίνονται αμέσως αντιληπτά (Gibson, 1966). Αξίζει, εξάλλου, να σημειωθεί ότι στην εξωστρέφεια και στην προσήνεια περιλαμβάνονται μορφές συμπεριφοράς - π.χ. κοινωνικότητα, τιμιότητα, συμμόρφωση - που κατέχουν υψηλή θέση στο ιεραρχικό σύστημα ανθρώπινων αξιών και σκοπών (βλ. LeVine, 1988).

Τα άλλα τρία χαρακτηριστικά, «ευσυνειδησία», «συναίσθηματική σταθερότητα» και «πνευματική καλλιέργεια/νόηση» απαντώνται με αρκετά χαμηλότερη, παρόμοια συχνότητα (8.9%-11.3%), πιθανότατα διότι, αντίθετα με τις δύο πρώτες, οι κατηγορίες αυτές αντιπροσωπεύουν χαρακτηριστικά λιγότερο εμφανή και όχι άμεσα συνδεδεμένα με τη διαπροσωπική διάσταση της ανθρώπινης συμπεριφοράς.

Παρατηρήθηκαν ενδιαφέρουσες εξελικτικές διαφορές ως προς τη συχνότητα με την οποία απαντάται κάθε κατηγορία στις τέσσερις ηλικιακές ομάδες. Συγκεκριμένα, οι γονείς αφιερώνουν όλο και λιγότερες φράσεις για να περιγράψουν χαρακτηριστικά «εξωστρέφειας» από τα 3 έτη (28.1%) μέχρι τα 12 έτη (23.2%). Η μείωση αυτή είναι εμφανέστερη στην περιγραφή της «δραστηριότητας/κινητικότητας». Το εύρημα αυτό είναι συναφές με ανάλογα ευρήματα σε άλλες έρευνες (π.χ. Eaton, 1994), όπου παρατηρήθηκε αύξηση του επιπέδου κινητικότητας μέχρι το διάστημα 2-5 ετών και μείωση από τα 5 έτη και μετά.

Ενώ η συχνότητα περιγραφών της «προσήνειας» συνολικά δεν διαφοροποιήθηκε

στις τέσσερις ομάδες, παρατηρήθηκαν διακυμάνσεις στις επιμέρους πλευρές της: Η «τάση για βοήθεια στους άλλους», μετά από μια μείωση στα 6 έτη, αυξάνει πάλι στις δύο επόμενες ηλικίες, πράγμα που πιθανώς αντικατοπτρίζει την καλή σχέση του παιδιού σχολικής ηλικίας με τα πρόσωπα του περιβάλλοντός του. Η «δυνατότητα να καθοδηγείται» αντιπροσωπεύεται με βαθμιαία λιγότερες περιγραφές στα 9 και στα 12 έτη. Είναι προφανές ότι ο έλεγχος και η χειραγώγηση του παιδιού απασχολεί όλο και λιγότερο τους γονείς μετά τα 6 χρόνια του, είτε διότι είναι δύσκολο να ασκηθούν εκ μέρους των γονέων, είτε διότι δεν είναι απαραίτητα ούτε συμβατά με την αυξανόμενη αυτονομία του παιδιού. Αντίθετα, η «τιμιότητα/φιλαλήθεια», αν και συνολικά όχι συχνή, πενταπλασιάζει τη συχνότητά της στις γονεϊκές περιγραφές για τα παιδιά των 12 ετών, πράγμα που ίσως δείχνει την αυξανόμενη σημασία αυτού του γνωρίσματος στην ανθρώπινη συμπεριφορά.

Οι περιγραφές που αναφέρονται σε συναισθηματικά χαρακτηριστικά του παιδιού («συναίσθηματική σταθερότητα») είναι οι λιγότερο συχνές, χωρίς αξιοσημείωτες διακυμάνσεις από ηλικία σε ηλικία. Η σχετικά χαμηλή συχνότητα των περιγραφών αυτού του χαρακτηριστικού ίσως δεν είναι αναμενόμενη για τον κοινό αναγνώστη, δεδομένου ότι πρόκειται για μια «ευαίσθητη» πλευρά του ανθρώπινου ψυχισμού. Το εύρημα αυτό, ωστόσο, μπορεί να ερμηνευτεί με ψυχολογικούς όρους και αποδίδεται πιθανότατα στο γεγονός ότι το συναίσθημα βιώνεται από το παιδί - και κάθε άνθρωπο - εσωτερικά, πράγμα που καθιστά την «ανίχνευσή» του δύσκολη, ιδιαίτερα για άτομα χωρίς ειδικές γνώσεις για την εσωτερική συναισθηματική ζωή του παιδιού. Συναφές είναι το εύρημα σε προγενέστερη έρευνα για την προβλημα-

τική συμπεριφορά παιδιών σχολικής ηλικίας (Μπεζεβέγκης & Γιαννίτσας, 1991). Στην έρευνα αυτή βρέθηκε ότι οι γονείς, σε σύγκριση με το δάσκαλο, παρατηρούσαν λιγότερα προβλήματα αναστολής-νεύρωσης, ενώ το αντίθετο συνέβαινε με τα προβλήματα εξωτερίκευσης (π.χ. αντικοινωνική συμπεριφορά). Η σχετική σταθερότητα, εξάλλου, στη συχνότητα περιγραφών αυτού του χαρακτηριστικού (ιδιαίτερα της συναισθηματικής αντιδραστικότητας) είναι ίσως ενδεικτική ενός ομοιόμορφου ενδιαφέροντος των γονέων για αυτή την πλευρά της παιδικής προσωπικότητας, για ένα δηλαδή χαρακτηριστικό που πιθανώς είναι το ίδιο σημαντικό - και χωρίς διακυμάνσεις - σε όλες τις φάσεις της ανάπτυξης.

Αντίθετα, εντυπωσιακές αναπτυξιακές αλλαγές παρατηρήθηκαν στην περιγραφή δύο συναφών - γνωστικών - διαστάσεων, της «ευσυνειδησίας» και της «πνευματικής καλ-

λιέργειας/νόησης», με αντίθετη, ωστόσο, φορά: Η «δεκτικότητα σε εμπειρίες» και η «ευφυΐα» - επιμέρους πλευρές της «πνευματικής καλλιέργειας» - αντιπροσωπεύτηκαν με μικρότερη συχνότητα στις μεγαλύτερες ηλικίες, ενώ το αντίθετο συνέβη με όλες τις επιμέρους πλευρές της «ευσυνειδησίας». Είναι πιθανό ότι οι γονείς ασχολούνται με το νοητικό δυναμικό του παιδιού περισσότερο στα πρώτα χρόνια της ζωής του, καθώς ανησυχούν για το επίπεδο αυτής της ζωτικής πλευράς της ανάπτυξης. Το ενδιαφέρον τους αυτό μειώνεται στη συνέχεια διότι είτε (α) έχουν πλέον επαρκή στοιχεία για τα νοητικά χαρακτηριστικά του παιδιού, είτε (β) το ενδιαφέρον τους μετατίθεται σε συναφείς δεξιότητες και χαρακτηριστικά άκρως απαραίτητα για τη σχολική επιτυχία. Τέτοια χαρακτηριστικά είναι η τάξη, η οργάνωση, η εμμονή, η επιμέλεια, τα οποία συγκεντρώνουν περισσότερες περιγραφικές μονάδες από τα 6

Πίνακας 2

Ποσοστά μονάδων περιγραφής που έδωσαν οι γονείς για τις τέσσερις ηλικίες παιδιών στις εννέα μικρότερες κατηγορίες χαρακτηριστικών προσωπικότητας

Ηλικία (έτη)	3 %	6 %	9 %	12 %	p	Σύνολο %
VI. Ανεξαρτησία	1.8	1.3	1.5	0.9		1.4
VII. Ωριμότητα	2.0	2.1	1.0	1.6	0.007	1.6
VIII. Σωματική υγεία	0.5	0.0	0.2	0.0	0.001	0.2
IX. Ρύθμιση καθημερινών λειτουργιών	1.6	0.9	0.4	0.3	0.000	0.8
X. Συμ/φορά σύμφωνη προς το φύλο	2.3	1.7	1.7	2.2		1.9
XI. Σχολική επίδοση	1.4	3.6	4.1	3.5	0.000	3.2
XII. Επιθυμία για σωματική επαφή	2.2	1.0	0.5	0.5	0.000	1.0
XIII. Σχέσεις με οικογένεια	6.3	6.3	5.7	6.1		6.1
α. Σχέσεις με αδέρφια	4.5	4.4	3.8	3.7		4.1
β. Σχέσεις με γονείς	1.8	1.8	1.8	2.4		2.0
XIV. Ασαφείς περιγραφές	1.9	2.6	2.1	2.7		2.3

χρόνια και μετά (Prior, Sanson, & Oberklaid, 1989).

Κατηγορίες VI-XIII. Όπως φαίνεται στον Πίν. 2, οι κατηγορίες αυτές απαντώνται με πολύ μικρή συχνότητα στις γονεϊκές περιγραφές. Εξαιρέση αποτελεί η κατηγορία «σχέσεις με την οικογένεια» (6.1% των περιγραφών αφορούν αυτή τη διάσταση), που αντιπροσωπεύει μια σημαντική -και ενδιαφέρουσα για όλους τους εμπλεκόμενους- πλευρά της παιδικής συμπεριφοράς, χωρίς, ωστόσο, διαφοροποιήσεις από ηλικία σε ηλικία.

Από τις υπόλοιπες κατηγορίες αξίζει να σημειωθεί (α) η μείωση της συχνότητας με την οποία περιγράφεται η «ρύθμιση καθημερινών λειτουργιών» από τα 3 χρόνια και μετά, μια μείωση που οδηγεί ουσιαστικά σε απουσία αυτού του χαρακτηριστικού στα 12 χρόνια, και (β) η αύξηση των περιγραφών για τη «σχολική επίδοση». Και οι δύο αυτές διαφορικές τάσεις αντικατοπτρίζουν διαφορετικά αναπτυξιακά χαρακτηριστικά και αναπτυξιακούς στόχους κάθε ηλικίας.

Συμπεράσματα

Η παρούσα έρευνα, με την πρωτότυπη μεθοδολογική προσέγγιση που υιοθέτησε -ελεύθερη, σε φυσικό λόγο, περιγραφή της παιδικής/εφηβικής προσωπικότητας - και την «τολμηρή» υπόθεση που διατύπωσε σε σχέση με τους Πέντε Μεγάλους Παράγοντες της ενήλικης προσωπικότητας, επιτρέπει την εξαγωγή ορισμένων πρώτων συμπερασμάτων:

Είναι φανερό ότι στην παιδική προσωπικότητα, όπως αποδίδεται στις γονεϊκές ελεύθερες περιγραφές, μπορούν να εντοπιστούν, από τα 3 ακόμη χρόνια, βασικές πλευρές της

ενήλικης προσωπικότητας, όπως η εξωστρέφεια (28.1%), η προσήνεια (25.4%), η πνευματική καλλιέργεια/νόηση (14.3%) και η συναισθηματική σταθερότητα (8.5%). Ακόμα και για ένα χαρακτηριστικό που θεωρείται γνώρισμα της ενήλικης ζωής, όπως η ευσυνειδησία, ανιχνεύτηκαν «προάγγελοι» της στη νηπιακή ηλικία. Αντίθετα, κατηγορίες με χαρακτηριστικά πέραν των πέντε μεγάλων παραγόντων, που προστέθηκαν με βάση την εξελικτική βιβλιογραφία (κατηγορίες VI έως XIII), δεν συγκέντρωσαν υψηλά ποσοστά συχνότητας στις γονεϊκές περιγραφές.

Ωστόσο, οι διαφοροποιήσεις που παρατηρήθηκαν στις τέσσερις ηλικιακές ομάδες αποτελούν ισχυρή ένδειξη ότι η παιδική προσωπικότητα έχει χαρακτηριστικά που την διαφοροποιούν από την ενήλικη προσωπικότητα. Οι διαφοροποιήσεις αυτές είναι ποιοτικές και ποσοτικές. Για παράδειγμα, οι κατηγορίες «δυνατότητα να καθοδηγείται», «ανεξαρτησία», «ωριμότητα», «ρύθμιση καθημερινών λειτουργιών» και «επιθυμία για σωματική επαφή» αντιπροσωπεύουν γνωρίσματα τα οποία χαρακτηρίζουν μόνο - ή κυρίως - την αναπτυσσόμενη προσωπικότητα και όχι εκείνη του ενήλικου. Αυτό εξηγεί εν μέρει και το γεγονός ότι τα γνωρίσματα αυτά απαντούν με ελαττούμενη (ή και εξαρχής μηδενική) συχνότητα. Από το άλλο μέρος, η ποσοτική διάσταση των διαφορών μεταξύ παιδικής και ενήλικης προσωπικότητας είναι φανερή σε χαρακτηριστικά όπως «τιμιότητα/φιλαλήθεια» και «ευσυνειδησία» (με τις επιμέρους πλευρές της), η σημασία των οποίων αυξάνει σταθερά από ηλικία σε ηλικία, προσεγγίζοντας έτσι αντίστοιχα χαρακτηριστικά της ενήλικης προσωπικότητας.

Τόσο το στοιχείο των ποιοτικών και ποσοτικών αυτών διαφοροποιήσεων, όσο και το γεγονός ότι μητέρες και πατέρες βασικά

συμφωνούν στις εκτιμήσεις τους, πιστοποιούν - από διαφορετική κατεύθυνση το καθένα - την εγκυρότητα του εννοιολογικού συστήματος κωδικοποίησης που εφάρμοσε η παρούσα έρευνα.

Βιβλιογραφία

- Angleitner, A. & Ostendorf, F. (1994). Temperament and the Big Five Factors of Personality. Στον τόμο των C. F. Halverson, G. A. Kohnstamm, & R. Martin (Eds.), *The developing structure of temperament and personality from infancy to adulthood*, (pp. 69-90). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Bates, J. E., Freeland, C. A. B., & Lounsbury, M. L. (1979). Measurement of infant difficulty. *Child Development*, 50, 794-803.
- Besevegis, E. (υπό δημοσίευση). Change and continuity in child development. Σε ειδικό τεύχος του περιοδικού της ΕΛΨΕ *Ψυχολογία*.
- Carey, W. B. & McDevitt, S. C. (1978). Revision of the Infant Temperament Questionnaire. *Pediatrics*, 61, 735-739.
- Costa, P. T. & McCrae, R. R. (1994). Stability and change in personality from adolescence through adulthood. Στον τόμο των C. F. Halverson, G. A. Kohnstamm, & R. P. Martin (Eds.), *The developing structure of temperament and personality from infancy to adulthood*, (pp. 139-150). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Digman, J. M. (1990). Personality structure: emergence of the five-factor model. Στον τόμο των J. M. Rosenzweig & L. W. Porter (Eds.), *Annual Review of Psychology*, (pp. 417-440). Annual Reviews, Palo Alto, CA.
- Digman, J. M. & Inouye, J. (1986). Further specification of the five robust factors of personality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 116-123.
- Eaton, W. O. (1994). Temperament, development and the five-factor model: Lessons from activity-level. Στον τόμο των C. F. Halverson, G. A. Kohnstamm, & R. P. Martin (Eds.), *The developing structure of temperament and personality from infancy to adulthood*, (pp. 173-187). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Erikson, E. (1975). *Παιδική ηλικία και κοινωνία*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Freud, S. (1953). *A general introduction to psychoanalysis*. New York: Perma-books.
- Funder, D. & Sneed, C. D. (1993). Behavioral manifestations of personality: An ecological approach to judgmental accuracy. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64, 479-490.
- Gibson, J. J. (1966). *The senses considered as perceptual systems*. Boston: Houghton-Mifflin.
- Hagekull, B. (1994). Infant temperament and early childhood functioning: possible relations to the five-factor model. Στον τόμο των C. F. Halverson, G. A. Kohnstamm, & R. P. Martin (Eds.), *The developing structure of temperament and personality from infancy to adulthood*, (pp. 227-240). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Havill, V. L., Allen, K., Halverson, C. F., & Kohnstamm, G. A. (1994). Parents' use of Big Five categories in their natural language descriptions of children. Στον τόμο των C. F. Halverson, G. A. Kohnstamm, & R. P. Martin (Eds.), *The developing structure of temperament and personality from infancy to adulthood*, (pp. 371-386). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- John, O. P. (1990). The "Big Five" factor taxonomy: dimensions of personality in the natural language and in questionnaires. Στον τόμο του L. A. Pervin (Ed.), *Handbook of personality: theory and research*, (pp. 66-100). New York: Guilford.
- Kohnstamm, G. A., Halverson, C. F., & Mervielde, I. (1996). Do parents' free descriptions of characteristics of their child

- support a Five Factor Model of personality? Στον τόμο των S. Harkness & M. Super (Eds.), *Parents' cultural belief systems. Cultural origins and developmental consequences*.
- Kohnstamm, G. A., Mervielde, I., Besevegis, E., & Halverson, C. F. (1995). Tracing the Big Five in parents' free descriptions of their children. *European Journal of Personality*, 9, 283-304.
- LeVine, R. A. (1988). Human parental care: Universal goals, cultural strategies, individual behavior. Στον τόμο των R. A. LeVine, P. M. Miller, & M. M. West (Eds.), *Parental behavior in diverse societies*, (pp. 5-12). San Francisco: Jossey-Bass.
- Mervielde, I. (1994). A five-factor model classification of teachers' constructs on individual differences among children ages 4 to 12. Στον τόμο των C. F. Halverson, G. A. Kohnstamm, & R. P. Martin (Eds.), *The developing structure of temperament and personality from infancy to adulthood*, (pp. 387-397). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Μπεζεβέγκης, Η. & Γιαννίτσας, Ν. (1991). Προβληματική συμπεριφορά των παιδιών, όπως αξιολογείται από το δάσκαλο, τον πατέρα και τη μητέρα. Στον τόμο «ΧΑΡΙΣ» προς τιμή του καθηγητή Ν. Μελανίτη, έκδοση Τομέα Παιδαγωγικής του Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, σελ. 311-328.
- Presley, R. & Martin, R. (1994). Toward a macro-structure of childhood temperament. *Journal of Personality*, 94, 415-448.
- Prior, M. R., Sanson, A. V., & Oberklaid, F. (1989). The Australian Temperament Project. Στον τόμο των G. A. Kohnstamm, J. E. Bates, & M. K. Rothbart (Eds.), *Temperament in childhood* (pp. 537-554). Chichester: Wiley.
- Thomas, A. & Chess, S. (1977). *Temperament and Development*. New York: Brunner/Mazel.
- Thomas, A. & Chess, S. (1982). Temperament and follow-up to adulthood. Στον τόμο των R. Porter & G. M. Collins, *Temperamental differences in infants and young children*, (pp. 168-175). London: Pitman.
- Windle, M. & Lerner, R. M. (1986). Reassessing the dimensions of temperament individuality across the life-span: the Revised Dimensions of Temperament Survey (DOTS-R). *Journal of Adolescent Research*, 1, 213-230.

ABSTRACT

This study presents data of the first phase of an international research project on children's personality characteristics as assessed by parents in natural language. Four hundred and fifty-eight mothers and fathers of children 3-, 6-, 9-, and 12-years old freely described their children's personality/behavior. Utterances (adjectives or phrases representing a single personality characteristic) were coded into 14 conceptual categories, five of which (extraversion, agreeableness, conscientiousness, emotional stability, and intellect/culture) represent the widely known big five factors of the adult personality, while the rest eight reflect developmental personality characteristics (independence, maturity, health, rhythmicity, appearance/gender appropriate behavior, cuddliness, school achievement, and family relations). More than 80% of parental descriptors were devoted to the Big fiveM, while noteworthy developmental changes were observed from age to age, which evidently reflect developmental needs and goals. Generally, results are discussed as presenting a strong evidence for a continuity between child and adult personality.

Key - words: personality characteristics, Big-fiveM, children, adolescents, parental descriptions